

Odborný článek

Tendence rozšiřování institutu spolupracujícího obviněného – nezbytný krok či omyl zákonodárce?

Tereza Heroutová

Autorka je čerstvou absolventkou Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Její specializací je trestní právo, a to zejména prostředky boje s organizovaným zločinem a operativně pátrací prostředky. Během studií se seznámila s prací státního zástupce a soudce díky stážím na Okresním státním zastupitelství v Olomouci a Vrchním soudě v Olomouci.

Abstrakt

Článek se zabývá jedním z možných procesních prostředků boje s organizovaným zločinem, které právní řád obsahuje. Ačkoli jde o institut, který byl do právního řádu zaveden již na začátku roku 2010, jde o dlouhodobě aktuální tematiku, jež je stále předmětem odborných diskuzí. Přestože autorka považuje institut spolupracujícího obviněného celkově za přínos v boji s organizovaným zločinem, současný stav právní úpravy vnímá jako nedostačující. Konkrétně se pak zaměřila možnost využití spolupracujícího obviněného i v řízení o zločinech, které zakotvila novela trestního řádu v roce 2012, a klade si otázku, zda toto rozšíření vedlo k častějšímu užívání spolupracujícího obviněného v praxi.

Abstract

The article focuses on one of the possible procedural means of fight against organized crime - a cooperating accused person. The article assesses de lege lata regulation with respect to its efficiency and sufficiency. Although this legal instrument was implemented into the Czech legal system at the beginning of 2010, it remains a typical issue and a subject to professional debates. Even though the author considers this legal instrument as beneficial for the fight against organised crime, the current state of its legal framework is problematic. The author also contemplates about the influence of the new amendment of Code of Criminal Procedure from 2012 and asks whether this amendment led to more frequent use of a cooperating accused person status.

Ve formě organizovaného zločinu je páchána ta nejzávažnější trestná činnost, jako např. terorismus, drogová kriminalita, obchod s bílým masem a zbraněmi či počítačová kriminalita, představující tak značné riziko nejen pro jednotlivce, ale i pro stát. Nebezpečnost organizované kriminality pak zvyšuje zejména její mezinárodní přesah a prorůstání do oblastí politiky, výkonné moci, hospodářství či samotných policejních orgánů. Jedním z prostředků, jak s tímto nebezpečným jevem bojovat, je právě spolupráce osoby podílející se na organizovaném zločinu s orgány činnými v trestním řízení, tzv. „pentito“¹, v českém prostředí zvaná jako spolupracující obviněný.

Smysl a účel tohoto institutu lze vyjádřit tím, že směřuje ke zjištění a odhalení pachatelů velmi závažných trestných činů prostřednictvím osob, které se sice v určité nepřilíš výrazné míře na trestné činnosti podílely, ale jsou ochotny rozkrýt strukturu zločinecké organizované skupiny nebo organizované skupiny a sdělit podstatné skutečnosti o pachatelích a jejich jednání.² Efektivita tohoto institutu spočívá v tom, že při potírání organizovaného zločinu pomáhá orgánům činným v trestním řízení překonat blok, ve kterém se často ocitají, a to důkazní nouzi.³ Tu podle Schramhausera zapřičiňuje zejména profesionalita organizovaných zločineckých skupin, mlčenlivost jejich členů a jejich hierarchická struktura.⁴ Obtížnost potírání organizovaného zločinu tak nejlépe vystihl bývalý ředitel Landeskriminalamtes Niedersachsen Waldemar Burghard: „*poznaná organizovaná kriminalita je pouze špatně organizovanou kriminalitou.*“⁵

České trestní právo zná institut spolupracujícího obviněného od 1. 1. 2010, kdy vstoupila v účinnost novela trestního řádu č. 41/2009 Sb., ruku v ruce s novým trestním zákoníkem, zákon č. 40/2009 Sb. Dle důvodové zprávy k této novele bylo cílem zavedení institutu spolupracujícího obviněného zefektivnit objašňování zvláště závažných zločinů tak, aby osoby podílející se na činnosti organizovaných zločineckých skupin a organizovaných skupin byly motivovány ke spolupráci s orgány činnými v trestním řízení, což ve svém důsledku mělo usnadnit vyšetřování tohoto druhu trestné činnosti.⁶ S tou je, s ohledem na míru takové organizace, často se závazkem mlčenlivosti spojený nedostatek důkazů k usvědčení osob organizujících nebo řídících takovou zvláště závažnou trestnou činnost. Nově tak orgány činné v trestním řízení mohly v případech té nejzávažnější kriminality, v řízení o zvláště závažných zločinech, získat klíčové svědectví obviněného výměnou za výrazné výhody při ukládání trestu a způsobu jeho výkonu. Ačkoliv tento institut s kořeny v *common law* systému má i v řadách odborníků dodnes své odpůrce, domnívám se, že šlo o správný krok zákonodárce, plnící mj. i své mezinárodní závazky plynoucí z čl. 26 Úmluvy OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu⁷ a Rezoluci Rady č. 497Y0111(01)⁸ o jednotlivcích. V té se Česká republika zavázala přijmout vhodná opatření, jimiž by podpořila jednotlivce, kteří byli nebo jsou členy zločineckých organizací, nebo kteří se podíleli na trestných činech takových organizací, aby spolupracovali v rámci trestního řízení.⁹

Ponechme však stranou výhody a nevýhody, které spolupracující obviněný představuje. Ačkoliv jsem zastáncem existence tohoto institutu jako součásti českého právního řádu, domnívám se, že současná právní úprava vykazuje závažné nedostatky a zaslouhovala by si tak novou úpravu *de lege ferenda*. Konkrétně bych ráda nastínila problematiku tendence postupného rozšiřování možnosti užití institutu spolupracujícího obviněného. Stanovme si tedy otázku: *Vedlo rozšíření aplikace spolupracujícího obviněného i na řízení o zločinech k jeho častějšímu využití v praxi?* Předpokladem je fakt, že po novele trestního řádu, kterou byla tato možnost zavedena, se počty případů se spolupracujícím obviněným zvýšily.

Jak jsem již zmínila, trestní řád obsahuje právní úpravu spolupracujícího obviněného bezmála již

osm let. Ustanovení § 178a TŘ, který upravuje tento institut, však nebylo v praxi orgány činnými v trestním řízení příliš často využíváno. Proto zákonodárce vedený snahou zvýšit jeho uplatnění novelizoval trestní řád zákonem č. 193/2012 Sb. s účinností od 1. 9. 2012, kterým mimo jiné rozšířil dopad ustanovení § 178a TŘ i na řízení o zločinech. Cílem zákonodárce bylo upravit ustanovení o spolupracujícím obviněném tak, aby bylo možné jej uplatnit u širšího okruhu trestných činů, zejména u všech závažných korupčních jednání.¹⁰ Tento krok je však dle mého názoru nešťastný a zcela odporuje smyslu institutu spolupracujícího obviněného a potažmo i Rezoluci Rady. Především však nenaplnuje samotný cíl zákonodárce pokrýt všechna korupční jednání a zvýšit využití ustanovení § 178a TŘ v praxi.

Důvodová zpráva hovoří o závažných korupčních jednáních, nestanovuje však, jaká konkrétní ustanovení má zákonodárce na mysli. Trestný čin korupce české trestní právo nezná, je tak třeba z trestního zákoníku vybrat ustanovení odpovídající definici korupce dle Občanskoprávní úmluvy proti korupci.¹¹ Ta hovoří o korupci jako o: „*přímém či nepřímém vyžádání, nabídnutí, předání nebo přijetí úplatku či jakékoliv jiné nepřípustné výhody nebo vyhlídky na ně, které narušují řádné plnění jakékoliv povinnosti nebo jednání vyžadovaného od příjemce úplatku, nepřípustné výhody nebo vyhlídky na ně.*“ Korupce je tak v trestním zákoníku postihována trestnými činy¹²: úplatkářství, trestné činy úředních osob a některé trestné činy proti závazným pravidlům tržní ekonomiky a oběhu zboží ve styku s cizinou. Pokud se na tyto trestné činy podíváme do zvláštní části trestního zákoníku, zjistíme, že až na trestný čin podplácení dle § 332 odst. 2 bylo možno institutu spolupracujícího obviněného využít i před novelizací. Je tedy nepochybné, že rozšíření možnosti využití § 178a TŘ i v řízení o zločinech s odůvodněním pokrýt všechna korupční jednání je krokem zbytečným a odporujícím smyslu tohoto institutu. Musíme si totiž předně uvědomit, že účelem tohoto ustanovení je zjištění a odhalení pachatelů velmi závažných trestných činů¹³ pomocí osob, které jsou ochotné spolupracovat, nikoli odhalování „běžné“ trestné činnosti.

Jak již bylo řečeno, dle důvodové zprávy bylo úmyslem zákonodárce zvýšit využití spolupracujícího obviněného u stíhání korupčního jednání. Avšak v praxi je tento institut nejčastěji uplatňován, a to před i po předmětné novele, v případech organizované trestné činnosti v souvislosti s drogovou kriminalitou. Konkrétně se pak jedná o trestný čin nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy dle § 283 TZ.¹⁴ K tomuto závěru jsem došla analýzou bezmála padesáti rozhodnutí krajských soudů, ve kterých figuroval spolupracující obviněný. Ty byly poskytnuty na základě žádosti o informace.¹⁵ Statisticky z nich vyplývá, že nejčastěji je orgány činnými v trestním řízení využíván spolupracující obviněný právě při potírání drogové kriminality. Tento závěr potvrzuje i Analýza spolupracujícího obviněného z pohledu Nejvyššího státního zastupitelství¹⁶, ze které vyplývá, že institut spolupracujícího obviněného byl k roku 2014 uplatněn nejvíce ve vztahu k drogové kriminalitě, tvořící téměř polovinu všech věcí. Korupce pak tvořila pouze tři případy. Využití institutu spolupracujícího obviněného dle Analýzy soudních rozhodnutí v letech 2010 až 2012 ve věcech úplatkářských trestných činů¹⁷ nebylo v analyzovaném vzorku soudních rozhodnutí zaznamenáno ani v jediném případě, a to navzdory faktu, že analyzovaný vzorek obsahoval i případy tzv. velké korupce.¹⁸ Úmyslu zákonodárce zvýšit novelou uplatnění § 178a TŘ v případech korupčního jednání tak nebylo dosaženo.

Novelou č. 193/2012 Sb. tak dal zákonodárce možnost udělení institutu spolupracujícího obviněného i pachatelům, kteří se sice podíleli na činnosti organizovaných zločineckých skupin a organizovaných skupin, ale v rámci této činnosti se dopustili „pouze“ zločinu. S ohledem na charakter a závažnost

organizované zločinecké skupiny a organizované skupiny¹⁹ se tak ve skutečnosti bude jednat o osoby stojící na samotném okraji. Půjde o „malé ryby“, které s ohledem na hierarchickou strukturu spojenou s přísnou mlčenlivostí a utajováním informací i mezi členy skupiny nebudou disponovat tak důležitými informacemi, jež by bylo možné označit za skutečnosti způsobitelné významně přispět k objasnění zločinu ve smyslu §178a odst. 1 písm. a) TŘ.

Pro celkové pochopení smyslu spolupracujícího obviněného je nutné vymezit si organizovanou skupinu a organizovanou zločineckou skupinu a rozdíly mezi nimi. Definici a výčet znaků organizované skupiny, na rozdíl od té zločinecké, v hmotném právu nenalezneme. Vodítkem je však obsáhlá judikatura.²⁰ Tou je chápáno organizovanou skupinou „*sdržení více osob, v němž je provedena určitá dělba práce mezi jednotlivými členy, a jehož činnost se v důsledku toho projevuje určitou plánovitostí a koordinovaností. Jde tedy o předem plánovanou činnost se stanovením konkrétních úkolů při realizaci trestného jednání, a která bývá zpravidla zorganizována jednou nebo více osobami a ty bývají také ve skupině uznávány za vedoucí a úkoly také rozdělují. Taková činnost se pak vyznačuje cílevědomostí, plánovaným a koordinovaným postupem a zvyšuje nebezpečnost činu pro společnost.*“

Oproti tomu organizovaná zločinecká skupina je definována trestním zákoníkem v § 129 jako společenství nejméně tří trestně odpovědných osob s vnitřní organizační strukturou, s rozdělením funkcí a dělbou činností, které je zaměřeno na soustavné páčání úmyslné trestné činnosti. U organizované zločinecké skupiny tedy nestačí jen pouhá dělba úkolů mezi jednotlivé členy jako v předešlém případě, ale je taktéž vyžadována vnitřní organizační struktura, rozdělení funkcí a dělba činnosti. Je charakterizována vztahy nadřízenosti a podřízenosti, relativní stabilitou a přísným dodržováním pravidel, a to včetně zásadního utajení organizace, její struktury i jejích akcí.²¹ Zásadním odlišujícím znakem od běžné organizované skupiny je tak skutečnost, že organizovaná zločinecká skupina musí být zaměřena na soustavné páčání úmyslné trestné činnosti.²²

Pokud se podíváme na případy, kdy bylo institutu spolupracujícího obviněného využito, je pravdou, že po účinnosti novely jejich počet vzrostl. Nedomnívám se však, že důvodem je samotná novelizace přinášející možnost upuštění od potrestání a rozšíření aplikace i na řízení o zločinech. Tento institut nebyl v českém trestním právu až do 1. 1. 2010 znám a je tak pochopitelné, že orgány činné v trestním řízení byly při jeho využití z počátku zdrženlivé. Skutečnost, že po začlenění spolupracujícího obviněného do českého trestního práva nedojde ihned k masivnímu nárůstu obviněných ochotných se doznat k činu a pomoci orgánům činných v trestním řízení rozkrýt organizovanou trestnou činnost, předvídala např. i vrchní státní zástupkyně Lenka Bradáčová.²³ Nebyl tedy ani ponechán čas, aby se vžil v běžnou praxi, a poměrně záhy byl novelizován. Je pravdou, že novelizace nabyla účinnosti téměř po třech letech, kdy byl institut spolupracujícího obviněného zaveden. Avšak samotný legislativní proces, tedy myšlenka, že byla původní právní úprava neefektivní a je potřeba změny, začal již mnohem dříve, a to podáním vládního návrhu poslanecké sněmovně dne 13. 10. 2011.²⁴

Zákonodárce tak v domnění, že nepřiliš časté využití ustanovení § 178a TŘ je způsobeno jeho neatraktivitou pro obviněné, jej dle mého názoru nešťastně novelizoval. Dnes můžeme vidět postupnou tendenci častěji využívat²⁵ institutu spolupracujícího obviněného, tuto skutečnost však přičítám tomu, že orgány činné v trestním řízení plně vstřebaly jeho význam, nikoli tomu, že je možné jej využít i v řízení o zločinech. Tento závěr opírám i o fakt, že v analyzovaném vzorku rozhodnutí krajských soudů nebyl jediný případ spolupracujícího obviněného stíhaného za zločin.

Na místě je také zvážit, jaké bude mít možnost využití institutu spolupracujícího obviněného v řízení

o zločinech dopady na vyšetřovací činnost orgánů činných v trestním řízení. Konkrétně, zda tato skutečnost nebude do jisté míry zbavovat orgán činný v trestním řízení povinnosti z vlastní iniciativy vyhledávat důkazy a nebude tak využívat možnosti jednodušeji získat informace skrze spolupracujícího obviněného, aniž by se ocitl v důkazní nouzi. Při využití ustanovení § 178a TŘ i v řízení o zločinech se tak může tento postup stát až běžnou praxí a to i v případech, kdy by (sice obtížněji) bylo možné získat informace o hlavních pachatelích a jimi páchané trestné činnosti i bez výměny za nižší trest. Vznikl tedy stav, kdy si orgány činné v trestním řízení mohou vypomáhat k rychlejšímu a snazšímu prokázání trestné činnosti i u trestných činů s horní hranicí sazby od pěti let odnětí svobody.²⁶ Ve velkém počtu případů jde o trestné činy, které se ani neřadí do organizované trestné činnosti.

Na prve položenou výzkumnou otázku, *zda vedlo rozšíření aplikace spolupracujícího obviněného i na řízení o zločinech k jeho častějšímu využití*, tedy musím říci, že nikoliv, jelikož výše zmíněná novela trestního řádu, kterou tato možnost byla zavedena, není pravým důvodem častějšího využívání institutu v praxi.

Otázkou tak zůstává: co bylo skutečně důvodem této novelizace? Někteří autoři se domnívají, že jde o skryté úsilí o odbřemenění přeplněných věznic.²⁷ Tento názor však nesdílím, jelikož nelze s ohledem na dosavadní vývoj předpokládat, že by, i po rozšíření institutu spolupracujícího obviněného na řízení o zločinech, bylo ustanovení § 178a TŘ užíváno tak hojně, že by mělo výrazný vliv na zaplněnost českých věznic. S ohledem na výše zmíněné zastávám názor, že zákonodárce neměl původní úpravu spolupracujícího obviněného měnit, ale *de lege ferenda* by se měl naopak vrátit k původní koncepci využití spolupracujícího obviněného pouze v řízení o zvláště závažných zločinech, která daleko více odpovídá jeho smyslu a účelu. Domnívám se, že institut spolupracujícího obviněného by tak měl nadále zůstat mimořádným prostředkem v boji proti organizovanému zločinu, a to pouze v případech důkazní nouze orgánů činných v trestním řízení.

Zaujal Vás tento článek?

Tímto to končit nemusí. Článek najdete ve webové podobě na:

www.iurium.cz/2017/12/11/spolupracujici-obvineny/

Zapojte se do diskuze. Jakýkoli názor, kritika, nápad či podnět je zde vítán.

Seznam poznámek pod čarou

1 Pentito (mn. č. pentiti) je italský termín, kterým mafie označuje své členy, jež se rozhodli výměnou za nižší trest spolupracovat s policií. Viz LERGETPORER, Helena. Mafie v italské narativní próze 90. let 20. století (studie). *clovek.ff.cuni.cz*, publikováno dne 15. 4. 2011, citováno 20. 9. 2017. Dostupné na: http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/lergetpor_studie_22.pdf.

2 ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 2315.

3 Jung např. hovoří o stavu vyšetřovací nouze (Ermittlungsnotstand) viz JUNG, Heike. Der Kronzeuge – Garant der Wahrheitsfindung oder Instrument der Überführung? *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 1986, roč. 19, č. 2, s. 38

4 SCHRAMHAUSER, Jiří. Spolupracující obviněný v boji s organizovaným zločinem, úvaha nad platnou právní úpravou. *Trestněprávní revue*, 2012, roč. 11, č. 1, s. 11.

5 BURGHARD, Waldemar. Organisierte Kriminalität. *Kriminalistik*, 1990, č. 10, s. 501.

6 Důvodová zpráva k vládnímu návrhu na vydání zákona č. 41/2009 Sb., část první, bod 29.

7 Tato Úmluva byla podepsána Českou republikou 12. prosince 2000 v Palermu a vstoupila v platnost 29. 9. 2003, tedy dle čl. 38 bodu 1. 90 dnů poté, kdy byla uložena čtyřicátá ratifikační listina.

8 Rezoluce Rady EU č. 497Y0111(01) ze dne 20. prosince 1996. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?qid=1450280229851&uri=CELEX:31997G0111>.

9 PAVLIŠOVÁ, Radka. Analýza soudních rozhodnutí vydaných v letech 2010 až 2012 ve věcech úplatkářských trestných činů. *Transparency.cz*, 2013, citováno 20. 9. 2017. Dostupné na: <https://www.transparency.cz/analiza-soudnich-rozhodnuti-vydanych-letech-2010-2012-vecech/>.

10 Důvodová zpráva k vládnímu návrhu na vydání zákona č. 193/2012 Sb., zvláštní část, část první, bod 23.

11 Přijatá Radou Evropy a ratifikovaná Českou republikou v roce 2003.

12 Co je korupce. *policie.cz*, citováno 21. 9. 2016. Dostupné na: <http://www.policie.cz/clanek/co-je-korupce.aspx>.

13 ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád. ...*, s. 2315.

14 Viz rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 28. 5. 2015, sp. zn. 57T 2/2015, rozsudky Krajského soudu v Ostravě ze dne 28. 5. 2013, sp. zn. 6To 140/2013; ze dne 13. 3. 2015, sp. zn. 4/2013; ze dne 18. 1. 2013, 37T 5/2012, rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 3. 6. 2015, sp. zn. 17T 19/2015, rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 9. 6. 2014, sp. zn. 3T 27/2013.

15 Dle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů.

16 Analýza institutu spolupracujícího obviněného z pohledu státního zastupitelství. Nejvyšší státní zastupitelství, 17. 9. 2014, sp. zn. 1 SL 114/2014, s. 6

17 PAVLIŠOVÁ, Radka. NOVÁK, Martin. Analýza soudních rozhodnutí vydaných v letech 2010 až 2012

ve věcech úplatkářských trestných činů. *Transparency.cz*, 2013, citováno 21. 9. 2017. Dostupné na: <https://www.transparency.cz/analyza-soudnich-rozhodnuti-vydanych-letech-2010-2012-vecech/>.

18 Ta je typická sofistikovaným jednáním jejích pachatelů, u kterých by se využití těchto institutů dalo předpokládat.

19 Organizovaná skupina, na rozdíl od té zločinecké, sice není tak společensky nebezpečná, nemusí mít trvalejší charakter, může být vytvořena i ad hoc pro spáchání jednoho trestného činu a může jít i o méně závažnou kriminalitu, jako je např. kapsářství, avšak samotná úvaha o tom, zda bude užito institutu spolupracujícího obviněného, předpokládá závažnější formu trestné činnosti páchané organizovanou skupinou.

20 Např. 4 To 13/76 (R 53/1976 Sb. rozh.) či 11 To 51/85, (R 45/1986 Sb. rozh.).

21 ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník. Komentář*. 2 vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1378.

22 SÝKORA, Michal. Organizovaná (zločinecká) skupina. *pravni prostor.cz*, publikováno dne 20. 5. 2014, citováno 21. 9. 2017. Dostupné na: <http://www.pravni prostor.cz/clanky/trestni-pravo/organizovana-zlocinecka-skupina>.

23 KEDROŇ, Radek. Efekt Salačová. Podezřelí chtějí nižší tresty, spolupracují s vyšetřovateli. *lidovky.cz*, publikováno dne 20. 1. 2012, citováno 21. 9. 2017. Dostupné na: http://www.lidovky.cz/efekt-salacova-podezreli-ch-teji-nizsi-tresty-spolupracuji-s-vysetrovateli-lvc-/zpravy-domov.aspx?c=A140117_224912_ln_domov_hm.

24 Sněmovní tisk č. 510. Novela zákona – trestní řád. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, citováno 21. 9. 2017. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?O=6&T=510>.

25 Vycházím ze statistiky rozhodnutí krajských soudů získaných na základě žádosti o poskytnutí informace.

26 VANTUCH, Pavel. Spolupracující obviněný po novelizaci provedené zákonem č. 193/2012 Sb. *Trestní právo*, 2012, roč. 17, č. 10, s 7.

27 Tamtéž, s. 9., LICHNOVSKÝ, Vladimír. K některým problematickým aspektům spolupracujícího obviněného. *Kriminalistika*, 2014, roč. 48, č. 4, s. 261.